

УДК 364-78:342.7:349.3

О. В. Лісовець, канд. пед. наук, доц.
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ У ПРАКТИЦІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Подано аналіз поняття "соціально-правовий захист" у контексті професійної діяльності соціальних працівників. Визначено сутність і зміст соціально-правового захисту у практиці соціальної роботи. Актуалізується питання соціально-правової компетентності соціальних працівників.

Ключові слова: соціально-правовий захист; соціальна робота; соціальний працівник; соціально-правова компетентність; соціальні послуги.

Вступ. Процес становлення громадянського суспільства актуалізує проблему співвідношення прав і свобод особистості. Соціальні гарантії повноцінного людського існування розглядаються сьогодні як обов'язкова умова позитивного суспільного розвитку. Звідси зрозуміла увага науки до проблеми соціального становлення особистості та питань, пов'язаних з її соціально-правовим захистом. Проблема прав людини, її захист, турбота про її життя, розвиток, освіту й виховання сьогодні стала загальнолюдською, планетарною. Вирішення цієї проблеми можливе за наявності в державі соціально-правового механізму забезпечення прав і свобод людини – системи засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав та свобод людини, їх охорону, захист, відновлення порушених прав, а також формування загальної і правової культури населення. Зокрема, в українському суспільстві на сьогодні відчувається та проявляється недооцінка цінності права, так званий правовий негативізм, безвідповідальне, легкодумне відношення до вимог закону, активне неприйняття норм права. А тому підвищення правосвідомості людини, підвищення рівня включення правових норм до системи цінностей особистості є одним із ключових питань, які мають вирішуватись спільними зусиллями фахівців різних галузей науки. У цьому контексті формування готовності фахівців соціальної сфери (а саме, соціальних працівників, соціальних педагогів) до соціально-правового захисту конкретної особистості, різних груп населення належить до пріоритетних напрямів професійної підготовки. Це підтверджують наукові дослідження І. Ковчиної, С. Кожевнікова, Ж. Петровича, Г. Садрисламова, А. Сафіної.

Але, урахувавши динаміку суспільного розвитку, удосконалення нормативної бази, розроблення нових концепцій і підходів до проблеми соціально-правового захисту, залишається актуальним вивчення соціально-правових аспектів у діяльності соціальних працівників. Тому **метою** даної статті є визначення сутності та змісту соціально-правового захисту в практиці соціальної роботи. **Завданнями** статті є здійснення аналізу суміжних понять "соціальний захист" та "правовий захист", з'ясування контекстів уживання і змісту власне поняття "соціально-правовий захист", а також визначення його суб'єктів.

У чому ж полягає сутність соціально-правового захисту? Проаналізуємо поняття "соціально-правовий захист", яке сучасні науковці розглядають, здебільшого, як інтегроване поняття. Адаже у законодавстві термін "соціально-правовий захист" фактично не зустрічається. Натомість, уживаними є поняття "соціальний захист" та "правовий захист", які ми, насамперед, і розглянемо.

Поняття "соціальний захист" порівняно нове і почало використовуватись у міжнародних актах у середині ХХ ст. У *широкому значенні* соціальний захист становить зміст соціальної функції держави і є системою економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі. Відповідно до цього підходу соціальний захист можливо розглядати як сукупність окремих видів захисту, у тому числі і правового [2].

У *вузькому значенні* соціальний захист – соціально-захисна діяльність держави щодо убезпечення населення від негативних наслідків соціальних ризиків. Це сукупність державних заходів і видатків бюджету, пов'язаних із наданням фінансової допомоги окремим верствам населення, які через незалежні від них причини не мають достатніх для самозабезпечення доходів. Система соціального захисту об'єднує такі елементи: соціальне забезпечення, соціальну допомогу окремим категоріям населення, соціальне страхування тощо [11, с. 259].

Термін *правовий захист* також порівняно новий і полягає в юридичному захисті фізичних та юридичних осіб, а також допомозі дієздатному й недієздатному населенню у забезпеченні своїх прав і виконанні обов'язків. Правовий захист – це завжди юридичний процес, як у широкому, так і вузькому значенні. У широкому сенсі правовий захист – система взаємопов'язаних правових форм діяльності органів держави і громадських об'єднань. У вузькому – система взаємопов'язаних, спеціально упорядкованих, послідовних операцій, підпорядкованих загальній меті, що призводять за допомогою відповідних прийомів і засобів до конкретного результату [14, 352].

Останнім часом усе частіше вживається інтегроване поняття "*соціально-правовий захист*". Цю позицію обґрунтовує Р. Павлюков, який зазначає, що "мову потрібно вести не про соціальний або правовий захист, а тільки про соціально-правовий захист, оскільки соціальна підтримка неможлива без її узаконення, укладання у певні межі законодавчих приписів, тоді як правовий захист завжди спрямований на досягнення та вирішення соціальних цілей і завдань" [12].

К. Мельник доповнює, що "соціально-правовий захист, крім норм-гарантій, включає в себе ще й організаційні гарантії, які надають цим гарантіям реально функціонуючого характеру. Під організаційними гарантіями розуміється спеціальна діяльність уповноважених державних органів і посадових осіб, що спрямована на реалізацію всіх видів гарантій" [10].

Щоправда, єдиного бачення щодо сутності та змісту цього поняття ще не вироблено. Так, згідно з різними

науковими підходами, соціально-правовий захист розуміється як:

- складова соціального захисту, яка реалізується на індивідуальному рівні правовими засобами і має конкретний адресний характер (Т. Черкасова);
- захист кризових груп населення, які, як правило, не мають змоги звертатися до юристів або правозахисників (І. Ковчина);
- єдність соціального і правового механізмів захисту для охорони, захисту, відновлення порушених прав, а також формування загальної та правової культури населення (О. Скакун);
- надання особистості можливості реалізації своїх прав завдяки створенню належних соціально прийнятних умов для життя за наявності правового підґрунтя для існування справедливих суспільних відносин (Ж. Петрович).

У контексті останнього підходу подано енциклопедичне визначення соціально-правового захисту: "Система соціальних, правових та економічних заходів і гарантій, які реалізуються державними й недержавними організаціями, спрямованих на виявлення, попередження та нейтралізацію впливу на життєдіяльність людини негативних чинників (соціальних ризиків) з метою дотримання прав людини, забезпечення гідних умов і рівня життя кожного члена суспільства" [8, с. 297].

Подібним є ще одне визначення соціально-правового захисту: це політика і цілеспрямовані дії, а також кошти держави й суспільства, що забезпечують індивіду, соціальній групі, у цілому населенню комплексне, різнобічне вирішення різних проблем, обумовлених соціальними ризиками, які можуть призвести або вже призвели до повної або часткової втрати зазначеними суб'єктами можливостей реалізації прав, свобод і законних інтересів, економічної самостійності й соціального благополуччя, а також їх оптимального розвитку, відновлення або набуття [13, с. 115].

Таким чином, у контексті соціальної роботи доречно розглядати соціально-правовий захист як комплекс заходів з боку державних та недержавних соціальних інститутів щодо забезпечення оптимальних умов життя, задоволення потреб, можливості реалізації своїх прав особистості, різних соціальних категорій і груп. Соціально-правовий захист включає і правову, і освітню, і культурну діяльність інститутів соціальної сфери, програми соціальної адаптації, соціального захисту чи соціального обслуговування населення, діяльність із перекваліфікації та працевлаштування безробітних тощо. Конкретизація форм соціально-правового захисту у діяльності соціальних інституцій можлива на основі аналізу Закону України "Про соціальні послуги" (2003), в якому, зокрема, перераховані і такі послуги, як: надання консультацій з питань чинного законодавства; здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; сприяння застосуванню державного примусу й реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи; оформлення правових документів; адвокатська допомога; захист прав та інтересів особи тощо [9].

Безперечно, окрім соціальних інституцій, суб'єктами соціально-правового захисту в Україні виступають і адміністративні, і юридичні, і громадські інституції. Тому визначення меж повноважень і професійної компетентності соціального працівника у здійсненні соціально-правового захисту є важливим та актуальним завданням сучасної науки. Окремі науковці навіть виводять

твердження, що "соціальна робота за своїм спрямуванням є професією, в основі якої лежить захист прав людини" [1, 223]. Також зазначається, що люди, які зайняті у сфері соціальної роботи, мають своїм професійним обов'язком підтримку та захист прав людини, задоволення її основних соціальних потреб [1, с. 222].

Частково це підтверджується кваліфікаційними вимогами, які до обов'язків соціального працівника включають і "застосування на практиці нормативно-правових актів з питань надання соціальних послуг особам, що потрапили в складні життєві обставини" [7].

Важливо, що державна стандартизація соціальних послуг, яка відбувається в Україні із 2013 р., у ході реалізації "Стратегії реформування системи надання соціальних послуг" також ураховує соціально-правовий компонент соціальної роботи. Наприклад, основні заходи, що становлять зміст соціальної послуги консультування, передбачають і сприяння в отриманні правової допомоги (проведення лекцій, бесід, зустрічей та індивідуальних консультацій з питань соціального захисту населення, соціально-правових питань стосовно видів соціальної допомоги, питань отримання соціальних послуг, засобів реабілітації та умов їх отримання; допомога в оформленні документів із соціально-правових питань) [5].

Серед заходів, що становлять зміст послуги у межах первинної соціальної профілактики, передбачено: навчання та просвіта з питань попередження виникнення девіантної поведінки та правопорушень; надання довідкових послуг з питань основ законодавства, прав та обов'язків, правових наслідків протиправної поведінки тощо [6].

Як зазначає М. Горбушина, на практиці спеціалісти соціальної роботи найчастіше стикаються із проблемами надання консультативно-правової допомоги в галузі сімейного, громадянського, трудового законодавства, надання допомоги в оформленні документів для отримання передбачених законом пільг, субсидій, аліментів та інших виплат [4, с. 4]. У сфері соціального забезпечення і соціального обслуговування існує достатньо детальна регламентація прав клієнтів усіх вікових категорій, що також посилює увагу до питання соціально-правової компетентності соціального працівника. Ця компетентність є сукупністю якостей, які відображують ступінь кваліфікації, рівень правових знань, умінь і навичок, готовності та здібності, пов'язані зі здійсненням соціально-правової діяльності [3, с. 164].

Висновок. Компонентний аналіз структури соціально-правової компетентності фахівців соціальної сфери здійснений у працях Т. Волох, М. Горбушиної, М. Губанова, С. Гуріна, Я. Кічука, А. Коротунта. Це дозволяє констатувати, що для вирішення наукових і практичних завдань, пов'язаних із проблемами соціально-правового захисту у практиці соціальної роботи, нині накопичено достатній потенціал. Головне, при цьому, ураховувати специфіку соціальної роботи. Адже проблемне поле соціальної роботи на сьогодні надзвичайно широке і включає все різноманіття життєвих ситуацій і колізій людей різного віку й соціального положення. Уразливість, незахищеність значної частини населення, у свою чергу, обумовлює той факт, що діяльність фахівця набуває все більшої соціально-правової спрямованості. Соціальний працівник має реалізовувати комплекс заходів із соціально-правової підтримки і захисту особистості, здійснювати просвітницько-профілактичну, консультаційну діяльність, налагоджувати взаємодію між соціальними та правоохоронними інститутами то-

що. Усе це і становить зміст соціально-правового захисту у практиці соціальної роботи, який є важливою складовою системи соціально-правового захисту особистості, – системи, яка покликана сприяти реалізації прав людини як в цілому в межах всієї країни, так і стосовно кожної окремо взятої особистості в соціумі.

Список використаних джерел:

1. Бех В. П. Соціальна робота і формування громадянського суспільства : моногр. / В. П. Бех, М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 599 с.
2. Болотина Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н. Б. Болотина. – К.: Знання, 2005. – 381 с.
3. Валеєва Н. Ш. Проблемы развития социально-правовой компетентности специалиста по социальной работе в системе повышения квалификации / Н. Ш. Валеєва, Н. Б. Иралин, Д. Д. Асылгареева // Вестн. Казанского технологического университета. – 2010. – № 3. – С. 162–171.
4. Горбушина М. В. Формирование правовой компетентности у будущих специалистов социальной работы в процессе профессиональной подготовки в вузе: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. – Ульяновск, 2007. – 210 с.
5. Державний стандарт соціальної послуги консультування. Наказ Міністерства соціальної політики України 02.07.2015 № 678.
6. Державний стандарт соціальної послуги профілактики. Наказ Міністерства соціальної політики України 10.08.2015 № 912.
7. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Вип. 80. Соціальні послуги. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України 14.10.2005 № 324.
8. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
9. Закон України "Про соціальні послуги" від 19.06.2003 № 966-IV.
10. Мельник К. Ю. Соціально-правовий захист працівників органів внутрішніх справ (проблеми теорії та практики) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. / Мельник Костянтин Юрійович ; Національний університет внутрішніх справ. – Х., 2003. – 202 арк.
11. Михайловська І. М. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрями вдосконалення / І. М. Михайловська, О. В. Неліпович // Вісн. Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6. – Т. 4. – С. 255–260.
12. Павлюков Р. О. Соціально-правовий захист інвалідів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Павлюков Роман Олександрович; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.
13. Савинов А. Н. Организация работы органов социального обеспечения / А. Н. Савинов. – М.: ФОРУМ: ИНФРА-М, 2003. – 368 с.
14. Сологуб А. Ю. Понятие "правовая защита" / А. Ю. Сологуб // Теория и практика общественного развития. – 2013. – № 5. – С. 351–354.

References

1. Beh. V.P. and al. Social work and civil community formation: monograph. [Social'na robota i formuvannya gromadyans'kogo suspil'stva:

monografiya]. Dragomanov National Pedagogy University of Kiev, 2008. – 599 p.

2. Bolotina N.B. The right for social protection: formation and development in Ukraine [Pravo social'nogo zaxystu: stanovlennya i rozvytok v Ukraini]. Znannya, 2005. – 381p.

3. Valeeva N.S. and al. Social and legal competency development problems of social work professional in the system of postgraduate education. [Problemy rozvytku sotsialno-pravovoi kompetentnosti fakhivtsiv z sotsialnoi roboty v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii] // Visnyk Kazanskoho tekhnolohichnoho universytetu. – 2010. – № 3. – P. 162–171.

4. Horbushyna M.V. Formation of legal competence in future social workers in the process of professional training in the university [Formuvannya pravovoi kompetentnosti u maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi roboty v protsesi profesiinoi pidhotovky u vyshchomu navchalnomu zakladi] 13.00.08. – Ulianovsk, 2007. – 210 s.

5. National Standart of counseling social service [Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy konsultuvannia.] Decree of Ukraine Ministry of Social Policy 02.07.2015 № 678.

6. National Standart of prevention social service [Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy profilaktyky]. Decree of Ukraine Ministry of Social Policy 10.08.2015 № 912.

7. Handbook of qualifying characteristics of professional workers [Dovidnyk kvalifikatsiinykh kharakterystyk profesii pratsivnykiv.] Vypusk 80, Sotsialni posluhy. Decree of Ukraine Ministry of Social Policy 14.10.2005 № 324.

8. Zvierivoi I.D. Encyclopaedia for professionals in social work [Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery]. – Kyiv, Simferopol : Universum, 2012. – 536 s.

9. The Law of Ukraine "Social Services" [Zakon Ukrainy "Pro sotsialni posluhy"] 19.06.2003 № 966-IV.

10. Melnyk K.Iu. Social and legal protection of police officers (problems of theory and practice) [Sotsialno-pravovy zakhyt pratsivnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav (problemy teorii ta praktyky)] // National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2003. – 202 s.

11. Mykhailovska I.M. The system of social protection in Ukraine: essence, basic components and areas for improvement [Systema sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini: sutnist, osnovni skladovi ta napriamky vdoskonalennia] / I. M. Mykhailovska, O. V. Nelipovych // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – 2011. – № 6. – Vol. 4. – P. 255–260.

12. Pavliukov R.O. Social and legal protection of people with disabilities in Ukraine [Sotsialno-pravovy zakhyt invalidiv v Ukraini] : 12.00.05 / Dal National University of Luhansk. – Luhansk, 2009. – 20 p.

13. Savinov O. M. Organization of social security work [Orhanizatsiia roboty orhaniv sotsialnoho zabezpechennia]. – M.: FORUM: YNFRA-M, 2003. – 368 p.

14. Solohub A.Iu. The Term "Legal protection" [Poniattia "pravovy zakhyt"] // *Teoriia i praktyka suspilnoho rozvytku*. – 2013. – № 5. – S. 351–354.

Надійшла до редакції 16.02.17
Рецензовано 21.02.2017

О. В. Лисовець, канд. пед. наук, доц.

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, Нежин, Украина

СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА В ПРАКТИКЕ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Анализируется понятие "социально-правовая защита" в контексте профессиональной деятельности социальных работников. Определена сущность и содержание социально-правовой защиты в практике социальной работы. Актуализируется вопрос социально-правовой компетентности социальных работников.

Ключевые слова: социально-правовая защита; социальная работа; социальный работник; социально-правовая компетентность; социальные услуги.

O. Lisovets, Candidate of Pedagogical Sciences, Docent
Nijinsky State University Mykola Gogol, Nizhyn, Ukraine

SOCIAL AND LEGAL PROTECTION IN THE SOCIAL WORK PRACTICE: THEORETICAL ANALYSIS

The article deals with a concept and essence of social and legal protection in social service. The author defines the approaches to the terms "social protection" and "legal protection" in broad and narrow senses. The article looks over the expediency of the terms and the contexts of their usage. Social and legal protection is suggested to be defined as a complex of national social institutions and NGO means to providing the convenient living conditions, fulfilling of needs, rights realization opportunities of individuals and different social group. Administrative, legal and community social service institutions, which are involved in legal, educational and cultural activities and take part in realisation of social services programs targeted on personal adaptation, social protection and providing other social services are considered the subjects of social and legal protection. Main emphasize is being set on the strengthening of interaction between social and legal elements of social worker competency.

Keywords: social and legal protection; social work; social worker; social and legal competence; social services.